

Kitap Eleştirileri

Yoksulluk Hâlleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri (2002).
Necmi Erdoğan (der.). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi. 631 sayfa.

Halil Nalçaoğlu

Türkiye hep yoksul bir ülke oldu. Somut ve evrensel bir kritere bağlanması son derece güç bir kavram "yoksulluk." Hergün karşımıza çıkmasına, ve kimilerimizin bizzat deneyimlemesine rağmen, deneyimlediğimiz yoksulluk ile büyük bir tezat oluşturan yoksulluk tiplerine tesadüf ettiğimiz zaman "eğer bu yoksulluksa benimki ne?" diye sorduğumuz oluyor. Daha da ilginç, yoksullukla ilgili çelişkili gözlemler ve tanıklıklarla karşılaşyoruz. Ne kadar çetin koşullarda okuduklarını anlatan büyüklerimiz, bir de bakıyoruz ki, emekliliklerinde birikimleriyle orta halli bir apartman dairesine sahip olmuşlar. Ne kadar tasarruf edersek edelim, onların bu performanslarını yakalayamayacağımız gerçeği zaman zaman bütün acımasızlığıyla karşımıza dikiliyor.

Necmi Erdoğan'ın yönetiminde gerçekleştirilen ve sonuçları "hacimli" denebilecek bir ciltte toplanan yoksulluk araştırmasını uzun zamandır bekliyorduk. İşte altı yüz sayfayı aşan uzunluğuyla nihayet elimizde *Türkiye'de*

Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri. Kitabın başlığındaki "görünümler" sözcüğü, girişte değindiğim kavramsal güçlüğü editör tarafından nasıl tanındığına ve nasıl karşılandığına dair bir ipucu sunuyor. Uluslararası endekslerin katı kriterleri tarafından dünya sıralamasında bir türlü üst basamaklara tırmanamayan Türkiye, yoksulluğun bir bakıma fenomenolojik bir tasavvurundan yola çıkılarak tasarımılanmış, ve hiç şüphesiz başarıyla sonuçlandırılmış, bir görgül araştırma sayesinde, gerçek görünümü ya da görünen gerçeği ile karşımızda. Özellikle kent burjuvazisinin, akademik entelijansiyanın, orta ve üst orta sınıflara mensup ilerlemeci demokrat cumhuriyetçi toplum kesimlerinin ve, elbette, büyük ratingli egemen medyanın perspektifinin skandala varan bir derecede dışında kalan bir varoluş deneyimi olan yoksulluk, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği ile gerçekleştirilen niteliksel bir görgül araştırma sonuçlarına dayanılarak görünür kılınmış. Giriş yazısında bu durumu "öteki Türkiye"nin gündeme gelmesi ile paralellik kurarak anlatan Erdoğan, bu şekilde gündeme gelen konjonktürel yoksulluğun (*fenomenolojik yanılısına, ya da tersine halisünasyonla*), görünmeyen yoksulluğun açılmasına ve tartışılmasına katkıda bulunamayacağını ima ediyor. Bu anlamda *Yoksulluk Hâlleri*

ri'nin konusu, krizle işlerini kaybedenler veya falanca endekse göre yoksul olan toplum kesitlerinden ziyade, "yapısal yoksulluk." Yapısal yoksulluğun nasıl bir şey olduğunu kavramsal tanımlamalarla şekillendirmek mümkün -ki- tapta bir eksiklik olarak beliren bu konuya ileride değineceğim- ama bu tip bir yoksulluğun nasıl deneyimlendiğini ve nasıl hissedildiğini anlayabilmek için, kitabın yaklaşık yüzde yetmişini oluşturan "Yoksulluk Hikâyeleri"ni, araştırmacıların yorumlarından bağımsız olarak, kendi içlerinde okumak gerek. Yalnızca kitabın bu ikinci bölümü bile kitaba vereceğiniz paranın karşılığını alacağınız anlamına geliyor-yoksul bir ülkede yaşamının nadir avantajlarından biri, sanıldığına tersine, basılı materyali "ucuza" edinmektir. Ucuzluk da tıpkı yoksulluk gibi "göreceli" bir kavram elbette.

Bu gözden geçirme yazısında yazarların katkılarının betimsel sunumuna yer vermektense, ki Erdoğan giriş yazısında bunu yapıyor, doğrudan doğruya bu yazarların öne çıkardıkları noktalarla değinmenin daha iyi olacağını düşündüm. Bunun en önemli nedeni, doğrudan doğruya görüşmeleri gerçekleştiren yazar sayısının sadece altı olması. Altı yüz küsur sayı-falık bir derlemede sadece yedi yazarın katkı yapmış olması bence kitabın en önemli eksikliklerinden biri. Belki kitap ikiye bölünebilir, araştırma bulgularıyla kuramsal katkıların derlendiği cilt ve doğrudan görüşme metinlerinin yer aldığı cilt ayrı basılabilir. Bu yolla son derece önemli epistemolojik, politik ve etik boyutlar içeren araştırma içeriği ve yöntemi daha etraflı bir biçimde tartışılmış olur, Erdoğan'ın "Giriş; Yoksulları Dinlemek" yazısının son kısmına ve "Garibanların Dünyası" makalesine sınırlanmış olmazdı.

Erdoğan yazdığı kısa girişte benim çok önemli gördüğüm boyutlara yalnızca değinilebilir ve duyarlı bir dille "yoksul-mâdunları" konuşturmanın içereceği derin epistemolojik ve etik sorunlar konusunda bilinçli olduklarını iletmeyle yetiniyor. Oysa *alttakilerin* sesini din-

lemek olarak adlandırılan araştırma stratejisi, yayımlandığı biçimiyle büyük zenginlik içerdiğinden, "ses dinleme" ile asla sınırlı olmasa da, okurda bu etiko-epistemolojik konularda bir eksiklik hissi uyandırıyor. Erdoğan kitabın ilk makalesinde etiko-epistemolojik konulara belli bir genişlikte giriyor. Ancak, bu makale "alan araştırmasına başlamadan önce, çalışmanın problematiğini oluşturmak için yazılmış, başlangıç niteliğinde bir metin" (10) olduğu için, araştırma esnasında ve sonrasında, toplanan veriler "bulguya" dönüştürülürken, bu yazıda öngörülen önemli sorunların tezahür edip etmediği, ettiyse bunlarla nasıl başedildiği, eğer varsa hangilerinin açıkta kaldığı vb. konularda bilgilenemiyoruz. Bu belirgin eksikliğin yanı sıra dikkatlerden kaçabilecek çok önemli bir başka eksikliği Erdoğan'ın şu sözlerinde bulmak mümkün: "yoksulların kültürel pratikler alanındaki ve siyasal süreçlerdeki konumlarını anlamaya çalışan ve onların kendi anlatıları üzerine kurulu olan bu araştırmanın yoksulluğu 'kültürelleştirmek' gibi bir kaygısının olmadığını özellikle vurgulayalım" (10). Bu sınırlama ile kastedilen, yoksulluğu özlü anlatılara dayanarak analiz eden bir çalışmanın potansiyel olarak içine düşebileceği "yoksulluğu kültürel bir semptom olarak görme" hatasını daha başlangıçtan telafi etme çabası olsa gerek. Aynı paragrafta yoksulluğu küresel kapitalizmin bir semptomu olarak görme iddiası bu saptamayı doğruluyor sanırım. Öte yandan, özlü anlamlandırmalara bu denli geniş yer ayıran bir kitaptan yoksulluğun kültürel bir semptom olarak *da* okunmasını beklemek çok mu fazla olurdu? Nitekim katkıda bulunan yazarları dikkatle okuduğumuzda, aslında bunun yapıldığını, hatta Erdoğan'ın giriş yazısında vurgulandığından çok daha geniş biçimde, yazarların yapısal bilinç-dışı denilebilecek bir yapının önemli katkısıyla yazıya dökülerek, özlü anlatıların doğrudan doğruya kültürel bir örüntü meydana getirdiğinin serimlendiğini görüyoruz. Bir kaç yerde değinilen "yoksulların anlatıları içinde kaybolma" öz eleştirisine katılma-

dığımı belirtmek isterim. Bunu belirtme ihtiyacının arkasında yatan şey, kuram ve görgül materyal arasındaki dengesizlikten ziyade (ki ben böyle bir dengesizlik olduğu kanısında değilim), Türkiye'ye özgü (yeni) yoksulluğu çözen, söken, analitikleştiren bir kuramın, eksikliği değil belki ama, adının konmamasıdır. Böyle cesurane bir adlandırma, hiç şüphesiz, belli bir kültürelleştirme çabasını da içerecektir ve bunda kötü bir şey de yoktur-yeter ki "kültürelleştirme" Erdoğan'ın ima ettiği şekilde pejoratif, kısıtlayıcı ve çarpıtıcı bir tavır olarak algılanmasın. Bu algı Erdoğan'ın "Garibanların Dünyası" ve Ahmet Çiğdem'in dinsel ve yoksulluk temalarını işlediği makalelerinde Lewis referansı ile açıkça ortaya koyuluyor (23). Ancak unutmamak gerekir ki, yoksulluğu kültürel bir olgu olarak *da* tanımlamak, mutlaka yoksul ve alttaki toplum kesimlerini, yani "kurbanları" suçlamak ve bu durumu meşrulaştırmak anlamına gelmeyebilir. Bu saptamanın anılan makalelerin işledikleri konuları sunumlarındaki yetkinlik ve mükemmeliyeti hiçbir şekilde gölgelemediğini eklemeliyiz.

Yoksulluğun özgül yapılarının analizi konusunda en önemli açılım yine Erdoğan'ın "Garibanların Dünyası" makalesinde beliriyor. Makalenin bütününde göze çarpan ve büyük bir çeşitlilik arzeden yabancı referanslarla desteklenen bakışı, olası tüm itirazları göze alarak, "kültüralist" olarak nitelenecek çok yanlış olmayacaktır. Bu bakış içinde öne çıkan çok değerli bir kavramsallaştırma çabasının altını çizmek istiyorum: "idare etme sanatı." Aynı şekilde Türkiye'de yoksulluğun bir "hissetme yapısı" olarak karakterize edilmesi ciddi bir biçimde izlenmesi gereken kuramsal bir patika olarak tanımlanabilir. Bir "hissetme yapısı" olarak yoksulluk, "garibanlık" ve benzeri kültürel anlam yapılarının aktardığı "süreklilikler" kadar (26), "hissetme yapısı" kavramının en değerli boyutu kabul edilmesi gereken "kesiklikleri" kapsayabilme potansiyeli açısından da değerlendirilmelidir. Bu bağlamda aynı "hissetme

yapısının" farklı zaman dilimlerinde farklı anlamları karşılayabileceği, yani "garibanlığın" hem 1960'lar hem de 2000'li yıllar Türkiye'sinde varolan bir yapı olmasına karşın, belki de farklı içerikleri olduğu gözardı edilmemelidir. Keza, "idare etme sanatının," en azından belli bir dönemde, zenginiyle yoksulluğu Türkiye toplumunun bütününde güçlü bir değer olduğunu da hatırlamak gerek. İdare etmeden "sacıp savurmanın" ise daha çok 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren *bir yaşam tarzı* olarak görünürlük ve kısmi toplumsal onay kazandığını, bu anlamda "atın, yenisini alın" yollu reklamların eskiden olduğu kadar tepki almadığını da görmezden gelemeyiz. Görüldüğü gibi "kültüralist" sıfatının kısmen mevcut kuramsal sınıflamalardan kaynaklanan "indirgemeciliği" bir yana bırakılabilir ve hem yapısal (küresel iktisadi) biçimlenmeler hem de yerel kültürel "güç alanları" Türkiye'ye özgü bir "yoksulluk kültürünün" analizinde işlevsel olabilir. Böyle bir analiz, söz gelimi, milliyetçi ideoloji ve dinselğin yoksulluğa olan zayıf ilişkisinin yaratığı ve tersine beklentilerden kaynaklandığı sezilen sürprizin arkada bıraktığı boşluğu doldurabilecek bir kuramın oluşturulmasında çok yararlı olabilir.

Kitabın örgütlenişine baktığımızda, yoksulluğun daha geniş tarihsel-toplumsal bağlam içinde analiz edilme amacının öne çıktığı göze çarpyor. Bu bağlamda yoksulluk, kadınların hane-içi deneyimleriyle, milliyetçi ideoloji ile olan ilişkisiyle, din ile etkileşimi içinde, köken bazı dayanışma ve yardımlaşma ağları kapsamında irdeleniyor. Kitap, bu temalara ek olarak "yoksulun evi" ve Şanlıurfa'da yoksulluk gibi boyutlarla destekleniyor. Kitabın kuramsal olarak en etkileyici yazıları, Erdoğan'ın, "Giriş"i de sayarsak üçüncü katkısında, yani, "Yoksulluk: Yoksulluk-Mâduniyet ve Fark Yaraları" makalesinde ve Ahmet Çiğdem'in "Yoksulluk ve Dinsel" makalesinde bulunabilir. Bundan kastım, ne diğer makalelerin kuramsal olarak zayıf olduğu (örneğin Kemal Can "Yoksulluk

ve Milliyetçilik" yazısında Türk milliyetçiliği konusunda önemli kuramsal açılımlar getiriyor) ne de makalelerin tümünün "kuramla yükü" olması gerektiğini düşünmem. "Yoksanma" makalesi insanda gerçekten belli bir başdönmesi yaratacak çeşitlilikte kuramsal materyal içeriyor. Bütün sorun, özellikle Erdoğan'ın makalesinde son derece önemli kavramsal açılımlar getirilmesine rağmen, Türkiye yoksulluğunu açıklamayı hedefleyen bir kuram oluşturma çabasına girilmemiş olması. Yoksulların bakışma, konuşma, dokunma, hissetme, idare etme ve kabullenme pratik ve deneyimlerini bir kuyumcu titizliğiyle işleyen ve bence çok özgün bir dizi kavramı başarıyla oluşturan Erdoğan, bu özgün kavramları özgün bir kuram çerçevesine oturtmak yerine, kimi zaman birbirleriyle pek de barışık olmadığını düşünebileceğimiz yabancı referanslarla meşrulaştırma çabasına giriyor-bu arada, bu kavramların neden "türel" olarak kullanıldığını (bak-ış-ma vs.) anlamakta güçlük çektiğimi itiraf etmeliyim; belki gözümde kaçmıştır ama ben bu konuda bir açıklamaya rastlamadım.

Tek bir kuram talebi mevcut gerçekliğin çeşitliliğiyle çelişebilir. Ancak bir kuramın önemli bir faydası da, ele alınan somut olgunun (yoksulluk) sunulmasında okura bir tür çerçeve sunmak, ona izleyebileceği araçsal bir analitik patika vermek olduğu unutulmamalı. Bu bağlamda kitabı okurken tüm yazarların aklında Türkiye'de yoksulluğa dair bir analitik çerçeve olduğunu sezmeme rağmen, bunun hiçbir zaman açıkça ifade edilmediği duygusuna kapıldım. Kitabın temel kavramı olan "yoksulluk" konusunda bile aslında neden söz edildiği net bir biçimde ortaya koyulmuyor. Yalnızca editör tarafından kullanılan "yoksul-mâdun" ifadesi ise açıklayıcı olmaktan çok bir parça kafa karıştırıcı. "Alt, ast" anlamına gelen "mâdun" sözcüğünün kullanılması gerekçesi açıklanmalıydı. Altta olma halinin tek biçiminin "yoksulluk" olmadığı mı anlatılmak isteniyor? Hem yoksul hem altta olma hali mi anlatılmak isteniyor?

Yoksul olunmadan da altta olunabileceği mi ima ediliyor? Yoksa, altta olunup yoksul olunmayabileceği mi anlatılmak isteniyor? Gerek Erdoğan'ın makalelerinden, gerekse diğer yazarlardan bu sorulara tutarlı bir yanıt almak mümkün değil. Örneğin Kemal Can milliyetçiliğe dair makalesinde şöyle bir tanım kullanıyor: "...bu araştırmanın örnekleminde karşımıza çıkan mutlak yoksulluk ve açlık sınırındaki ve daha önemlisi çaresizlik döngüsüne girmiş kalabalıkların..." (128, vurgu benim). Eğer tanım bu ise, kitabın başlığında yer alan *Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* çerçevesi fazlaca geniş kalmıyor mu? "Giriş"te sözü edilen "yapısal yoksulluk" kavramı, konjonktürel yoksulluğu belli bir anlamda dışlıyor; ancak, söz gelimi, "köy boşaltma" tedbirinden sonra ortaya çıkan ve bazı Güneydoğu illerinde "mutlak yoksulluk" ya da "altın altı" denilebilecek yoksulluk yapıları oluşturan yoksulluk tipleri "konjonktürel" değil midir? Bu soruların yanıtızsız kaldığını söylemek istemiyorum. Söylemek istediğim, tekrar vurgulamak gerekirse, kavrayıcı, çerçeve oluşturu bir kuram oluşturma çabasının eksikliği. Oysa, daha önce de belirttiğim gibi, bu çalışma kapsamında "Türkiye'de yaşayan mutlak yoksul" hakkında güçlü bir kuram oluşturmak için gereken herşey var ve yazarlar zaman zaman böyle bir potansiyelin farkında ve kuram ihtiyacının bilincinde olduklarını gösteren son derece önemli saptamalar yapıyorlar. Sadece bir kaç örnek vermek gerekirse, Kemal Can'ın ilk makalesinde anılan "Türkiye'de toplumsal dinamiklerin işleme ve eyleme biçimi" (128) üzerine gidilebileceği söylenebilir. Keza, Çiğdem, Narayan ve Petesch referansı ile yoksulluğun evrensel bir kalıp yarattığını belirterek (136-137) bir anlamda Can'la çelişen bir saptamayı aktarmış olmasına rağmen, küreselleşmeye eklemlemeye çalışan toplumların "içsel çelişkilerinden" söz açarak (137) yoksulluğa dair özgül bir toplumsal gerçekliğin şekillenebileceği argümanına yeşil ışık yakmış oluyor.

Erdoğan dışındaki yazarların yöneme ilişkin tutumlarında belli bir muğlaklık söz konusu. Yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğiyle, amaçlı oluşturulmuş bir örneklem kapsamındaki kişilerle gerçekleştirilen niteliksel bir araştırmanın, veri ve bulgulardaki tüm zenginliğe karşın, değerlendirme aşamasında kimi yazarlar tarafından tam olarak benimsenmediği gözleniyor. Erdoğan'ın "Garibanların Dünyası" makalesinde, "Yoksul-mâdun özne konuşabilir mi?" (30) sorusu sorulmakla birlikte, bu soruyu soran Spivak'ın "konuşuran" hakkındaki değerlendirmelerini tek dikkate alan yazarın Aksu Bora olduğu görülüyor: "...belki benim hayatımla bir bağlantıları vardı. Kimisinde bu bağlantıları kısmen sezebildim, kimisinde yapamadım" (87). Bora'nın çerçeve yazısında odaklandığı Hatice ve Selma için söylediği bu sözler, sanırım bu tip bir araştırmada daha sık işitmeyi isteyeceğimiz bir kipte. Bazı araştırmacılar bu tip öznel anlatı kiplerine girip, kendi hislerini de aktarma çabasına girerken (örneğin Ersan Ocak'ın çok güzel kaleme alınmış bir deneme tadındaki makalesi), bazıları yapılan araştırmanın kapsamı ve yöntemi ile bağdaşması mümkün olmayan nesnel bulgular ve genellemeler sunabiliyorlar. Örneğin Can, milliyetçiliğin yoksulluk tehditi altındaki alt-orta sınıflar üzerinde etkili olduğunu ("Yoksulluk ve Milliyetçilik"), mutlak yoksullar üzerinde yapılan bir araştırmadan nasıl çıkardığını açıklıyor. Mutlak yoksulları (çeşitli kaynaklarda sayılarının 10 milyon civarında olduğu söyleniyor) temsil etmeyen bir örneklemden yola çıkılarak bu kesimin milliyetçilikle ilişkisinin zayıf olduğunun söylenmesi bile problemlilikli iken (elbette bunun söylenmesinin kendisi problemlilikli değil, bu araştırma kapsamında söylenmesi problemlilikli; Kaynakça'dan görülebildiği kadarıyla Kemal Can kendi çalışmalarına referans vermiyor), bu kesimde "zayıf olduğu" yine de söylenen şeyin "alt-orta sınıfta" mevcut olduğunu söylemek araştırma yönteminin tüm yazarlar tarafından tam olarak benimsenmediği-

ne bir kanıt olarak gösterilebilir. Aynı şekilde Mustafa Şen'in makalesinde vurguladığı ve neoliberal politikalar ve sürekli kriz hali gibi konularla ilişkilendirdiği "yeni toplumsal-kültürel ethos"un (166) mevcut olduğu genellikle varsayılan dayanışma-yardımlaşma ağlarını "derinden etkilediğinin" (bir anlamda ortadan kaldırdığının) yapılan mülakatlardan nasıl çıkarsandığı da, verili yöntem dikkate alındığında, anlaşılmasın bir konudur. Ersan Ocak'ın mekân analizine damgasını vuran ve genellikle "dir" ve "dir"le biten cümlelerindeki kesinlik vurgusu ("Yoksulun kentle ilişkisi sınırlıdır" (110); "Yoksul evinin mekânsal seviye düşüklüğüyle özdeşleşir" (115); vb.), poetik tınıyı bir kenara bırakacak olursak, yine böyle bir araştırmanın ruhuna aykırı gibi duruyor.

Mustafa Şen'in "yeni ethos" ile ortaya koyduğu kavramsal çerçeve, yukarıdaki paragrafta kısmen değindiğim metodolojik sorun (eski-yeni karşılaştırmasına olanak tanımayan bir metodoloji) bir kenara bırakıldığında, son derece önemli açılımları olan bir patika olarak kabul edilmelidir. Ancak yeni (neoliberal) ethos'un dayanışma ağlarını yıktığı düşüncesine tam olarak katılmadığımı eklemeliyim. Bunun gerekçesi bizzat Şen'in makalesinde kullandığı görgül materyalde (174) bulunabilir. Söz gelimi Alevî cemaat, dernek ve vakıflarının ve federasyonun, Türkiye'nin eskiden çok da bilmediği türden yeni bir dayanışma kipini ortaya koyduğunu görüyoruz; bu dayanışma yoksulluğun boyutlarıyla karşılaştırıldığında çok yetersiz bulunabilir, ama vardır. Neoliberal politikaların ve buna uygun ("anti-popülist") ethos'un eski olanı yıkarken adına "sivil toplum" denilebilecek ve kimi zaman, kök-kimlik bazlı tepkisel direnmeleri bünyesinde toplayan oluşumlarla yol açtığı da görülmelidir. Sonuç paragrafında temenni düzeyinde dile getirilen "yoksulluğun siyasallaşması" konusunun temellerinin iyi-kötü atılmaya başlandığını bu görgül malzeme içinden görmek çok da olanaksız değil kanımca.

Yoksulluk Hâlleri'nin son derece önemli, bir o kadar da kısa (3,5 sayfa!) makalesi olan "Ağır Çekim Yoksulluk'ta Necmi Erdoğan "Yok-sanma" makalesinde geliştirilen bir izleği takip ediyor: "yoksul-mâdunların bakışın nesnesi olması" (202). Özellikle televizüel ortamda karşımıza çıkan "ağır çekim" yoksulluk görüntülerine eşlik eden bağış/hayır temasının okunduğu bu makalede Erdoğan, yoksulluğun "pornografisinden" söz açarak ("kapitalist aksiyomatüğün müstehcen yüzü" (205)) egemen temsil rejimi ile ilgili önemli saptamalar yapıyor. Tadı da mağımızda kalan bu saptamalar, umarız ki, başka araştırmacılar tarafından bir çıkış noktası alsın ve yaygın eğilim olan "egemen sınıflar/ezilenler" söyleminin ortaya koyduğu kaba çizgilere artık alışmış olan okur-yazar kesim farklı bir analiz de tadına varabilsin.

Kitabın yazar katkılarından oluşan bölümünün son makalesi Ömer Laçiner'e ait "Sonsöz Yerine: Bir Süreç Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak." Bu sonsözü lâyıkıyla değerlendirebilmek için bu yazının başlangıcında belirttiğim bir noktaya geri dönmem gerekiyor: "Yapısal yoksulluğun nasıl bir şey olduğunu kavramsal tanımlamalarla şekillendirmek mümkün ... ama bu tip bir yoksulluğun nasıl *denejymlendiğini* ve nasıl *hissedildiğini* anlayabilmek için, kitabın yaklaşık yüzde yetmişini oluşturan "Yoksulluk Hikâyeleri"ni, araştırmacıların yorumlarından bağımsız olarak, kendi içlerinde okumak gerek." Sanırım Laçiner, alan araştırmasına doğrudan katılmayan biri olarak tam da bunu yapıyor. Laçiner'in bu çalışmaya katkısı şöyle özetlenebilir: Nominal olarak evrensel bir fenomen gibi duran yoksulluğu tarihin her döneminde aynı mekanizmalar ve duygu yapılarıyla işleyen bir olgu gibi okumamalıyız. Özellikle ileri endüstriyel/post-kapitalist toplumların küresel kapitalizmin "*ethos*"unu belirlediği günümüzde, bu toplum tipi sınıflamasına uysun uymasın, her toplumda yol açtığı özgün bir yoksulluk tipi ve "bir varoluş problemi olarak yoksulluk" fenomeni vardır. Yeni yok-

sulluğun bir varoluş problemi olarak karşımızda durduğunun en önemli kanıtı, Laçiner'e göre, doğrudan doğruya görgül araştırmanın kendisinde mevcuttur (210). Laçiner, yeni yoksulluğun "bilgi devrimini" yaşayan post-kapitalist toplum tipinde nasıl dinamikler içinde şekillendiğini son derece inandırıcı bir dille karakterize ediyor; bu kavramlaştırmayı burada yinelemenin hiç gereği yok; zaten bunu yapmak potansiyel okura bir tür "filmin sonunu söylemek" gibi olurdu. Ancak "filmin sonu" yakıştırmasının kendi içinde tutarlı bir anlatının (kitabın Laçiner makalesine kadar olan kısmı) sonu gibi algılanmasını istemem. Zira böyle bir anlatı yoktur, olması da beklenemez. Ancak yine de, Laçiner'in makalesinin, tutarlı bir anlatı olmasa bile her makalede yansımaları bulan tutarlı bir kuramsal çerçevenin olası çekirdeklerinden biri olma potansiyelini taşıdığına da vurgulamalıyım. Öyle görünüyor ki, kitaba katkıda bulunan yazarlar bu makaleyi kendi katkılarını kaleme almadan önce görme fırsatına sahip değıldiler-yani "Sonsöz Yerine" bir *post scriptum* olarak diğer makaleler üzerine kaleme alındı. Bunun için de okurlar olarak Laçiner'e teşekkür borçluyuz. Acaba bu borcumun kendi üzerime düşen kısmını Laçiner'in sağladığı açılımı kısaca izleyen bir saptamayla ödeyebilir miyim? Saptama şu: yoksulluğun bir varoluş sorunu olarak ortaya çıkması fenomeninin arkasında yatan *üretimden dışlanma ve/veya üretimin sınırlarında tutulma* olguları, yalnızca yoksulluk kavramının değil, "kapitalist aksiyomatüğün" bir semptomu olması dolayısıyla doğrudan doğruya (yeni) kapitalizmin *kendisinin* analizinde çok işe yarayacak bir noktadır. Bu ise kuramsal bir önerme olmanın ötesinde sosyalist praxis anlamında önemli bir boyut olarak algılanmalıdır diye düşünüyorum. Zira, yeni olanın yeni mücadele zeminlerine ihtiyaç duyurması gerektiğine inanıyorum ve maalesef bu yolda atılmış çok sayıda adım yok bugünlerde. Bu saptama bana değil Laçiner'e ait ve makalesinin şu son cümlelerine yansıyor:

"...bugün artık yoksulluk sorunu, bir paylaşım sorunu, sorunsalı olarak ele alınabilir olmaktan kesinlikle çıkmıştır. Toplumsal-insanı bir sorun haline gelmiştir ve ... bu kapsamda ele alındığında ... yoksullara toplam toplumsal üretim ve hizmetlerden ne kadar ve nasıl pay verilebileceği sorusu ile uğraşmakla kesinlikle yetinilmeyip, giderek daha fazla sayıda insanı insanca varolmanın temel özelliklerinden yoksun kılabacak biçimde işleyen bütün bir üretim ve düzen mekanizması, öncüllerinden başlayarak sorgulanmalıdır" (213).

Yoksulluk Hâlleri, sosyal bilim camiasının mümkün olan en geniş kesimi tarafından mutlaka okunması gereken bir kitap olmanın ötesinde, içerdiği görgül malzeme nedeniyle, Türkiye'nin yeni binyılında nasıl bir toplum barındırdığını anlamayı kafasına takmış herkesin bir referans kitabı olarak mutlaka elinin altında bulundurması gereken çok önemli bir eserdir. Okurların bunu klasik bir bitiriş cümlesi olarak almayacaklarını umuyorum.

Modernite, Postmodernite ve Hukuk

Mehmet Yüksel (2002)

Ankara: Siyasal Kitabevi, 267 sayfa.

Aytaç Yıldız

Akademi dünyasının önde gelen isimlerinden Prof.Dr. Gencay Şaylan yakın zamanda yayımlanan *Postmodernizm* adlı kitabının ikinci baskısı için birkaç ay önce yazdığı önsözde şöyle diyordu: "...kitabın birinci baskısı iki yıl önce okuyucu karşısına çıktı ve bu süre içinde kitabın mevcudu kalmadığından yayınevi ikinci baskı önerisini getirdi. Bu öneri doğrusunu söylemek gerekirse kitabın yazarı açısından heyecan ve mutluluk verici olarak değerlendirildi". Yazarın şaşkınlığı içinde ilk bakışta sıradan gözüken bu durum, aslında daha yakından bakıldığında sıra dışı bir anlam taşımaktadır. Postmodernizm gibi Batı'ya özgü, (en azından bir kavram olarak ortaya çıkışı ve temellendirilişi bağlamında Batı'ya ait olan) bir konu üzerine yazılan telif bir eserin baskısı, çok kısa zamanda tükeniyor ve okuyucudan gelen yoğun istek üzerine yayınevi elindeki projeleri bekletip alalace bu kitabın ikinci baskısını yapıyor. Peki neden? Acaba Şaylan, postmodernizmle ilgili çok farklı, yeni ve çarpıcı tespitlerde mi bulunuyor? Ya da bu ilginin altında, konuyla ilgili kitapçı raflarında yeterince kaynak bulunamaması gibi bir durum mu yatmakta? Elbette hayır! Görünen o ki, buradaki en önemli etken, neredeyse okuyup-yazan herkesin gündeminde olan son derece çetrefil, karmaşık ve tartışmalı bir konunun, oldukça açık, anlaşılır ama kapsamlı bir biçimde "telif" bir eserde dile getirilebileceğinin ispatlanmış olmasıdır. Dolayısıyla çalışmaya okurun gösterdiği ilgiyi, yazarın heyecanı ve şaşkınlığı tamamlamaktadır. İşte şimdi aynı perspektiften bakabileceğimiz yeni ve önemli bir eserle daha yüz yüzeyiz. Yine bir akademisyen olan Mehmet Yüksel'in *Modernite, Postmodernite ve Hukuk* başlıklı eseriyle ilgili, belki de söylenmesi gereken ilk şey yukarıda anlatmaya çalıştığım çer-